

9. Дебринюк Ю.М., Калінін М.І. Оптимізація схем змішування при вирощуванні високопродуктивних культур дуба звичайного за участю шпилькових порід. Практичні рекомендації. – Харків: УкрНДІЛГА, 1991. – 56 с.
10. Зражва С.Г. Особенности роста дубово-еловых культур в Прут-Днестровском лесохозяйственном районе// Научн. тр. УСХА: Пути повышения продуктивности лесов Украины и Молдавии. – К.: Урожай, 1983. – С. 62-63.
11. Лавриненко Д.Д. Введення модрина в культури на Україні як засіб підвищення продуктивності лісу// Праці Ін-ту лісівництва. – К.: Вид-во АН УРСР. – 1949, т.1. – С. 77-143.
12. Лавриненко Д.Д. Створення лісових культур у дібровах України. – К.: Урожай, 1965. – 248 с.
13. Лавриненко Д.Д., Флоровский А.М., Ковалевский А.К. Типы лесных культур для Украины. – К.: Изд-во АН УССР, 1956. – 287 с.
14. Ониськів Н.И. Еловые культуры Прикарпатья// Вестник сельхоз. науки. – М., 1964, № 7. – С. 101-106.
15. Погребняк П.С. Дослідження ґрунтів і кореневих систем у дібровах// Наук. праці Ін-ту лісівництва. – К.: Вид-во АН УРСР. – 1949, т.1, ч.1. – С. 10-67.
16. Погребняк П.С. Обмін зольних речовин між деревною рослинністю і ґрунтом// Доповіді АН УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР. – 1948, № 3. – С. 84-97.
17. Похитон П.П. Зміна шаруватості чорноземного ґрунту під впливом хвойних деревних і чагарникових порід// Праці Ін-ту лісівництва. – К.: Вид-во АН УРСР. – 1953, т.5. – С. 55-65.
18. Похитон П.П. Влияние различных древесных пород на почву// Почвоведение. – 1958, № 6. – С. 49-55.
19. Солдатов А.Г. Пути повышения продуктивности лесов УССР// Лесн. хоз-во. – 1955, № 6. – С. 14-18.
20. Ткаченко М.Е. Влияние отдельных древесных пород на почву. – Л.: Гослесбумиздат, 1939. – 16 с.
21. Ткаченко М.Е. Общее лесоводство. – М.-Л.: Гослесбумиздат, 1955. – 600 с.
22. Фальковский П.К. Временное сельскохозяйственное пользование в лесу, влияние его на рост культур и физические свойства дубравной почвы по исследованиям в Тростянецком лесничестве// Труды по лесн. опыт. делу Украины. – Харьков, 1929, вып.3.
23. Шумаков В.С. Лесные культуры и плодородие почв// Лесн. хоз-во. – 1959, № 5. – С. 36-39.
24. Fricke O., Kürscher K., Röhrig E. Unterbau in einem Stieleichenbestand// Forstarchiv. 1980. Jg.51. Hf.11. S. 228-232.

УДК 630*15

Я.І. Капелюх – Природний заповідник "Медобори"

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА ДИНАМІКА ОРНІТОНАСЕЛЕННЯ ПРИСТИГАЮЧИХ І СТИГЛИХ ЯСЕНИЧНИКІВ У ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ "МЕДОБОРИ"

Проаналізовано чисельність та динаміку орнітонаселення ясеничників заповідника у гніздовий та зимовий періоди, вказано на значення ясеничників у формуванні орнітокомплексів заповідної території.

Ya.I. Kapelyukh – Natural reservation "Medobory"

Quantity and Dynamics of Population of Birds of not Completely Vipe And Ripe Ash Forest in the Natural Reservation "Medobory"

We have analyzed quantity and dynamics of population of birds on ash forest during nest and winter periods, indicated mean of ash forest in forming of birds population complex on the territory of animal reserve territory.

Вкрита лісом площа у заповіднику "Медобори" становить 8783 га, це становить 92,2 % від загальної площі заповідника. 88,2 % (7744,5 га) лісів за-

ймають насадження твердолистяних порід. У структурі лісового фонду до недавнього часу переважали молодняки, оскільки до створення заповідника на цій території велося інтенсивне лісогосподарське виробництво. Лише з 2000 року почалося переважання середньовікових лісостанів, частка яких тепер становить 37,2 %.

Ясеничники у заповіднику займають 1104,3 га, що становить 12,3 % покритої лісом площі. З них молодняки розташовані на площі 116,1 га, середньовікові насадження – 331 га, пристигаючі – 338,5 га, стиглі та перестійні – 318,7 га. Пристигаючі, стиглі і перестійні ясеничники займають площу 657,2 га, що становить майже 60 % всіх ясеничників заповідника.

Порівняно велика частка пристигаючих і стиглих ясеничників у заповіднику виник тому, що вони розміщуються, переважно, на вершинах та крутих схилах товтр, які до створення заповідника мало розроблялися [2]. Значна частина ясенових лісів, особливо стиглих і перестійних, зберегла ознаки корінних деревостанів.

Ясен звичайний – *Fraxinus excelsior* L. – порода теплолюбна, тому часто пошкоджується весняними заморозками. Досить вимогливий до ґрунту. У заповіднику зустрічається на деградованих чорноземах та темно-сірих лісових ґрунтах, які багаті кальцієм, оскільки покривають схили товтр. На багатих вапняком ґрунтах ясен дуже посухovitривалий, чим і пояснюється розміщення його основних насаджень на вершинах і крутих схилах товтр. Поряд з тим ясеневі насадження високого бонітету у заповіднику зустрічаються на сирих ґрунтах низовин. Тому тут варто говорити про два екотипи ясеня – вапнякову і водну [1].

Стиглі ясеничники заповідника характеризуються добрим ростом (висота до 30 м, діаметр до 100 см). Ясен часто утворює тут подвійні або потрійні стовбури, що пояснюється, частково, пошкодженням його під час росту заморозками, або шкідниками, оскільки верхівкові бруньки ясеня починають рости найшвидше і першими попадають під такі пошкодження, що спричиняє розвиток 2-3 а то й більше бічних пагонів.

Від сучків ясени очищаються доволі рано і на велику висоту (до 75 % загальної висоти стовбура). Крона у них нещільна, пропускає багато світла, це одна з причин того, що чистих деревостанів вони у заповіднику не утворюють. Багато світла створює умови для доброго росту і розвитку інших порід – граба, в'яза, черешні, осики, які формують другий ярус, часто формується також густий підлісок, у складі якого переважає бузина, особливо у вікнах після випадання дерев у перестійних лісостанах, та ліщина.

Рясно плодоносить ясен у середньому через 2-3 роки, насіння поживне, містить до 20 % рослинних жирів. Сам він досить стійкий до гниття, тому дупла в ньому утворюються досить рідко, що суттєво впливає на умови оселення дуплогнізних видів птахів.

Ясеничники заповідника привертають до себе увагу, оскільки вони значною мірою, впливають на формування фауністичного комплексу ряду біотопів.

Наші дослідження в ясеневих насадженнях заповідника розпочаті у 1998 році на постійних і тимчасових орнітологічних маршрутах [3, 4]. У при-

стигаючих і стиглих різних за віком і складом ясеничниках закладено один постійний орнітологічний маршрут (кв. 40 Краснянського лісництва) та 4 тимчасових маршрути.

Обліки проводились маршрутним методом (Кузякін, 1962), обліковувались співаючі птахи вздовж маршруту на віддалі слухового виявлення їх по голосу або візуально. Виявлену кількість особин подвоюють і перераховують на 1 км² (щільність) з визначенням частки участі у складі населення (%). До складу населення зараховують види, щільність яких становить не менше однієї особини на одиницю обліку. Домінантними вважаються види, частина яких у населенні становить не менше 10 %, субдомінантами – 5-10 %, звичайними – 1-5 %. Фоновими вважаються види, частка яких у населенні становить не менше 10 ос./км².

За час спостережень охоплено коло 50 км. Результати обліків подано в табл. 1-2.

Табл. 1. Результати обліків птахів у пристигаючих і стиглих ясеничниках заповідника "Медобори" (гніздовий аспект)

	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Обліковано видів	24	33	25	22
З них у населенні	21	29	24	17
Щільність (ос./км ²)	432,5	547,6	836,8	471,7
Домінанти	Зяблик-36,5	Зяблик 15,7	Зяблик-33,1	Зяблик-26,3
Субдомінанти	Дрізд с.п.-16,4 Вівсянка зв.-8,3 Гаїчка б.-7,9 Син.велика-6,0	Пищуха -6,7 Дрізд сп.-6,8 Лісова тин.-5,6 Гаїчка б.-6,4 Син. велика-6,2 Мух-ка стр.-5,2	Мух-ка стр.-9,6 Славка ряб.-7,4 Дрізд сп.-6,7	Дрізд сп.-18,1 Мух-ка стр.20,4 Повзик-5,4

Наведені в табл. 1 дані вказують на досить стабільний у гніздовий період склад населення птахів у пристигаючих і стиглих ясеничниках заповідника. Коливання за роками незначні, від 17 до 24 видів птахів у населенні. Винятком є лише 2000 рік, коли у складі населення птахів в ясеничниках обліковано 29 видів, що зумовлено появою тут малопоширених птахів: жовни – *Dryocopus martius* L., малого дятла – *Dendrocopos minor* L., середнього дятла – *Dendrocopos medius* L., осоїда – *Pernis aprivorus* L., зеленого дятла – *Picus viridis* L. Домінуючим видом, у всі роки спостережень, у пристигаючих, стиглих і перестійних ясеничниках є зяблик із досить значною (майже у два рази) перевагою над іншими, найближчими за чисельністю, видами. Субдомінантом, у всі роки спостережень, виступає дрізд співочий – *Turdus philomelos* Brehm. з незначним коливанням чисельності у складі населення птахів. До субдомінантів належать також мухоловка строката – *Ficedula hypoleuca* Hal-лю, гаїчка болотяна – *Parus palustris* L., синиця велика – *Parus major* L., причому чисельність їх в окремі роки значно коливається.

Щільність птахів у гніздовий період зазнає значних коливань за роками, що зумовлено особливостями кормових та погодних умов конкретного року. Найвища щільність птахів – 836,8 ос./км², зафіксована у 2001 р., при відносно невеликій кількості видів – 25, тоді як у 2000 році при видовому різноманітті – 33 види, обліковано лише 547,9 ос./км².

Загалом же ясеничники заповідника за щільністю гніздового орнітонаселення знаходяться на третьому місці після стиглих дібров і мішаних лісостанів [4]. Це зумовлено тим, що значна частина видів, які оселяються в ясеничниках, є дуплогніздниками, а можливості для їх оселення тут появляється лише тоді, коли породи другого ярусу досягнуть віку стиглості і в них появляються добрі можливості для оселення таких видів птахів, оскільки сам ясен, з надзвичайно міцною і твердою деревиною, не придатний для видовбування дупел, а гниттю і утворенню природних внутрішніх порожнин, придатних для облаштування гнізд дуплогніздниками, він піддіється дуже мало. Специфічним у цьому випадку є поява на ясенах значної кількості тріщин, розломів та відсахування гілок, які дуплогнізники можуть використовувати для гніздування, чим пояснюється поява серед субдомінуючих видів, пищуки звичайної – *Certhia familiaris* L, гаїчки болотної, синиці великої, які заселяють саме такі стації.

Табл. 2. Результати зимових обліків птахів у пристигаючих і стиглих ясеничниках заповідника "Медобори"

	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Обліковано видів	10	17	13	11
З них у населенні	9	15	13	11
Щільність (ос./км ²)	63,4	249,4	247,7	142,9
Домінанти	Гаїчка б.-46,2	Гаїчка б.-26,7	Гаїчка б.-29,1	Повзик-19,9
Субдомінанти	Син.вел.-13,2 Повзик-11 Дятел в.с.-7,7 Крук -7,4 Син.гол.-5,1	Син.вел.-18,1 Снігур-17,8 Повзик-11,4 Пищука- 5	Син.вел.19,2 Повзик -15,3 Снігур – 11,1 Пищука-6,7	Син.довг.-11,7 Гаїчка б.-11,7 Син.гол.11,7 Пищука-11,7 Син.вел.-9,9 Віс.зв.-14,0

Зимове населення птахів пристигаючих і стиглих ясеничників є стабільним як за видовим складом, так і за щільністю. Основу його створюють осілі лісові птахи, які постійно знаходяться у лісостанах, знаходячи там поживу та захист від несприятливих умов. Коливання чисельності можливі лише у багатосніжні і суворі зими, як це спостерігалось 1999 і 2002 роки, коли великі сніги та обледеніння крон дерев змусили типових "лісовиків" у пошуках корму переселитися поближче до населених пунктів біля меж заповідника. Так, у селах навколо заповідника, взимку 2002 року спостерігався заліт повзика – *Sitta europaea* L., пищуки, синиці голубої – *Parus caeruleus* L., гаїчки болотної. Загалом, треба відзначити низьку кормність ясеничників взимку. Плодів ясен хоч і утворює багато, але більшість птахів їх не використовує як корм, а дерева другого ярусу плодоносять значно гірше, не забезпечуючи представників фауни достатньою кількістю їжі.

Щільність зимового орнітонаселення у 2000-2002 роках різко збільшувалась за рахунок зимуючих видів, в число субдомінантів у ці роки попав снігур – *Pyrrhula pyrrhula* L., тоді як в інші роки його було мало або й зовсім не було.

Таким чином, ясеничники, займаючи значну площу території заповідника, мають великий вплив на формування лісових орнітокомплексів у гніздовий, так і у зимовий період. Населення птахів ясеничників є стабільним як

за видовим складом, так і за щільністю. Тут формуються збалансовані орніто-комплекси, які сприяють саморегуляції у стиглих і пристигаючих ясеневих лісостанах. Коливання чисельності птахів можливе лише за несприятливих умов, або при збільшенні шкідників, що покращує кормову базу птахів (2001 рік, гніздовий період).

Література

1. **Ткаченко М.Є.** Общее лесоводство. – М.: Гослесбумиздат, 1955. – С. 264-266.
2. **Новиков Г.А.** Экология зверей и птиц лесотепных дубрав. – Л.: И-во Ленинградского университета, 1959. – С. 13-25.
3. **Літопис** природи, том 7, 8, 9.
4. **Капелюх Я.І.** Структура орнітокомплексів стиглих лісостанів заповідника "Медобори"// Матеріали українсько-польської конференції "Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. – Гримайлів, 2002.

УДК 630.*243.9

Н.О. Самойлова, Л.В. Димчук – Вінницька лісова науково-дослідна станція

ПЛОЩІ ЖИВЛЕННЯ І РІЗНИЙ СТУПІНЬ ЗРІДЖУВАННЯ ДЕРЕВОСТАНУ

Наведено результати взаємозв'язку між розмірами крон, площами живлення і різним ступенем зріджування деревостану.

Ключові слова: крона, пробна площа, площа живлення, ступінь зріджування.

N.A. Samoylova, L.V. Dymchuk – Vinnitsa Forest Research Station Of UkrNDILHA

The Areas Of A Feed (Meal) And Different Degree Then Out Stand

The results of interrelation between the sizes of crones, by the areas of a feed (meal) and different degree thin out stand are given,

Key words: crone, the trial area, by the areas of a feed (meal), degree thin out.

Дуб звичайний є однією з найбільш цінних деревних порід українських лісів. Діброви дають народному господарству цінну деревину, потреба в якій з року в рік зростає. У зв'язку з цим виникає необхідність більш раціонально використовувати лісові землі, збільшувати продуктивність лісів.

У системі заходів щодо підвищення продуктивності лісів важливе значення має встановлення оптимальної густоти деревостанів, проведення доглядових рубань на основі оптимальних площ живлення, що забезпечують найбільш вигідні умови для росту дерев і отримання максимальної кількості деревини з одиниці площі.

Сильно загушені і дуже зріжені деревостани не можуть забезпечити максимальної продуктивності і довговічності.

На практиці інтенсивність зріджування деревостану встановлюють звичайно за масою. Цей показник неможливо вважати цілком достатнім, оскільки він не визначає розмірів площ живлення дерев, що залишилися тому, при зріджуванні орієнтовно на запаси необхідно уточнювати їх кількість після догляду верхнього ярусу чи орієнтовно на зімкнутість крон.